

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger • NTNU Vitenskapsmuseet •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*Noget om Christoffer af Bajerns
danske mønter – og om heste og zebraer*

*Kronologisk ordning af Christian I's
korshvide fra Malmø*

Ringspænder fremstillet af mønter

Nr. 4 • Oktober 2024

Kronologisk ordning af Christian I's korshvide fra Malmø

Af Michael Wagner Christiansen

Baggrund

Danmark er Christian I's regeringstid (år 1448-1481), udelukkende repræsenteret ved én enkelt mønttype, en hvid fra Malmø. Den er også kendt som en korshvid, på grund af bagsidemotivet, og blev udmøntet i meget stort omfang. På forsiden ses Christians navnebogstav, K, med krone over, og Christians navn og titel på latin omkring. På bagsiden ses et kors, over et skjold, samt inskriptionen MON | MAL | MOI | ENS (= *Moneta Malmoiens*). Denne type findes i fire overordnede varianter, Galster 23A, B, C og D (se figur 1), adskilt ud fra forskelle i Christians titel på forsiden. Bagsidens indskrift er identisk på alle fire varianter, det ses dog ofte at MAL er forkortet til MA', uafhængigt af forsidens indskrift. Hans Henrik Schou registrerede ikke mindre end 99 forskellige numre, fordelt over de fire varianter, hvilket understreger at Christian I's korshvid fra Malmø har udgjort en betragtelig udmøntning.

Allerede i 1886 foreslog Peter Hauberg, at de fire varianter sandsynligvis udgjorde forskellige perioder i udmøntningen (Hauberg 1886, side 187), men det er denne forfatters opfattelse, at den præcise rækkefølge af de fire varianter (A, B, C og D) indtil nu ikke er blevet korrekt præsenteret. Den bedste tilgang til sådan en opgave ville naturligvis være, at ved hjælp af stempelstudier identificere individuelle koblinger mellem de fire varianter, og på den måde fastslå rækkefølgen med sikkerhed. Desværre er det samlede materiale så stort, idet typen sandsynligvis blev udmøntet uafbrudt gennem alle 33 regeringsår, at et sådant studie ville tage meget lang tid og kræve mange resurser. Desværre har tendensen været, både før og efter Galsters ordning fra 1972, at Christian I's korshvide ikke har været beskrevet ned til variant-niveau, men blot registreret som et samlet antal i forskellige skattefund (bedømt ud fra en gennemgang af DMS (Jensen et al. 1992)). En bestemmelse af den kronologiske ordning ud fra skattefundene, er således heller ikke en let sag, hvilket berøres senere i denne artikel.

I indledningen til Christian I's mønter skriver Schou følgende: *"Mønterne fra Malmø falder efter deres indskrifter i fire grupper, men ethvert Holdpunkt for indbyrdes Tidsbestemmelse mangler, og de kan derfor ikke – saa lidt som Mønterne fra Visby – henføres til nogen bestemt af de faa Møntmestre, hvis Navne kendes."* (Schou 1926, side 6). En sidste mulighed for at identificere den kronologiske rækkefølge er ved at undersøge mønternes lødighed, ud fra hypotesen om at lødigheden må forventes at falde henover den samlede udmøntningsperiode. Denne forfatter er bekendt med to bud på den kronologiske rækkefølge, gjort efter Galsters værk fra 1972.

I en artikel fra 2017 af Sarah Eriksson, i samarbejde med Numismatiske Forskningsgruppen i Stockholm, undersøges sølvindholdet af 21 eksemplarer af Galster 23, fordelt på 6, 4, 5 og 7 eksemplarer af henholdsvis Galster 23A, B, C og D (Eriksson 2017). Målingerne blev udført ved X-ray fluorescence på Arkeologiska Forskningslaboratoriet, og analysen viste, at der ikke umiddelbart var nogle signifikante forskelle mellem de fire varianter, men det blev bemærket, at varianterne C og D havde tendens til et

højere sølvindhold, lødighed, end A og B (Eriksson 2017, side 8). Eriksson gør det klart, at det er svært at sige noget entydigt på baggrund af deres data, men det foreslås, at varianterne C og D må være udmøntet før A og B, med variant D som den ældste (Eriksson 2017, side 8). Da variant A har den laveste lødighed af de fire, bliver den mulige kronologiske ordning derfor: *Galster 23 D-C-B-A*.

I bogen Denar til Daler fra 2018 præsenteres en alternativ ordning: *Galster 23 A-C-D-B* (Märcher 2018, side 407). Det angives uden nærmere detaljer, at kronologien er udledt på baggrund af skattefund, vægt og lødighed. Data for lødighederne er baseret på målinger gjort af Statsguardeinen for Galster, på enkelte eksemplarer fra Assensfundet (Galster 1929). Statsguardeinens metode analyserer alle dele af mønten, hvorfor det giver et mere pålideligt resultat. På grund af den destruktive natur af metoden blev dog kun ganske få mønter undersøgt, hvilket reducerer det statistiske grundlag. Det er interessant, at Galsters lødighedsmålinger er noget anderledes end Erikssons. Det var måske forventelig, at se lidt variation i resultaterne mellem de to forskellige analysemetoder, men et diametralt modsat resultat var uventet. Hos Galster fremstår 23A som den lødigste variant, mens 23C er den laveste.

Hypotese

I det følgende præsenteres et meget simpelt bud på en alternativ kronologisk ordning af Christian I's korshvide fra Malmø, udelukkende baseret på udviklingen af forsiden indskrifter. De fire indskrifter lyder:

Galster 23A: CRISTIERN R D (= Rex Dacie)

Galster 23B: CRISTIERN REX D (= Rex Dacie)

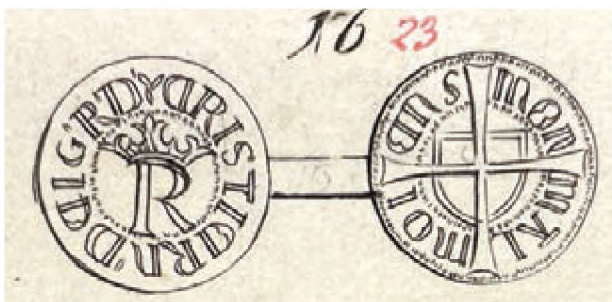
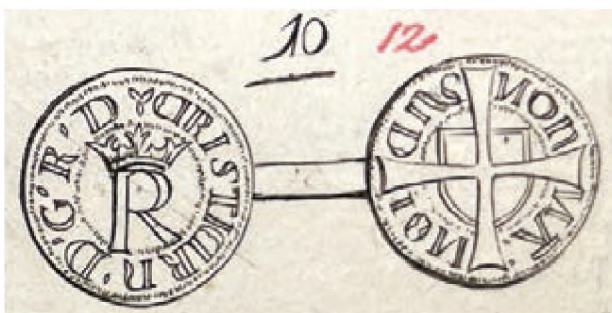
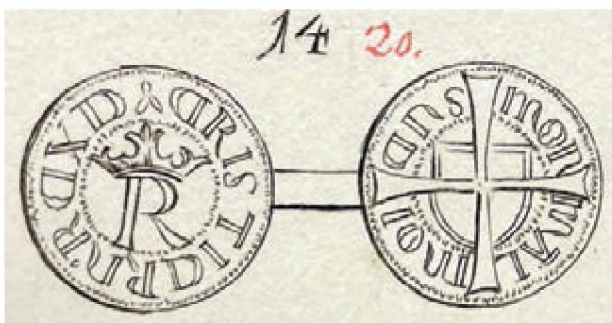
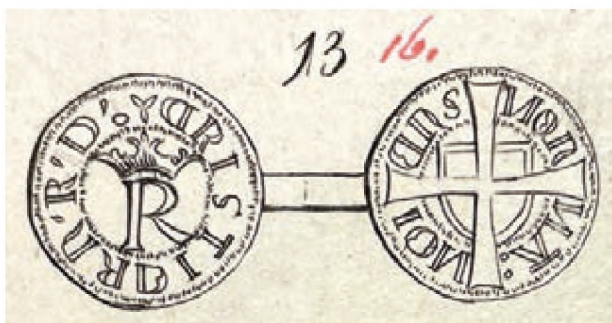
Galster 23C: CRISTIERN D G R D (= Dei Gratia Rex Dacie)

Galster 23D: CRISTIERN DEI G R D (= Dei Gratia Rex Dacie)

Det første der lægges mærke til er, at de fire indskrifter hurtigt kan reduceres til to, da Galster 23A og C blot er forkortede/reducerede versioner af henholdsvis 23B og D, og sandsynligvis slået umiddelbart efter disse. Det giver i hvert fald ringe mening, at de forkortede titler skulle være slået før de fulde. Rækkefølgende må derfor være enten Galster 23 B-A-D-C eller D-C-B-A. Spørgsmålet er altså, om hvilken titel Christian har valgt at benytte først: *Rex Dacie* (konge af Danmark) eller *Dei Gratia Rex Dacie* (af Guds nåde konge af Danmark). Her er det igen meget svært at forestille sig, at kong Christian ville være tilfreds med, at have "af Guds nåde" fjernet fra sin titel. Det betyder altså, at den endelige ordning må være: *Galster 23 B-A-D-C*. Altså et tredje forslag på kronologien, forskelligt fra både den præsenteret af Sarah Eriksson og Michael Märcher.

Test af hypotese

Hvorvidt denne hypotese er korrekt kan til en vis grad testes, ved at undersøge inskriptionerne på de korshvide, der blev udmøntet før og efter Christians. Christoffer af Bayern (1440-1448) udmøntede to korshvide fra Malmø, Galster 20A og B (se figur 2). Disse to varianter adskiller sig på både forside- og bagsideinskrifptioner. Det er blevet foreslået af Mogens Skjoldager og Niels Jørgen Jensen på internetsiden danskmoent.dk (danskmoent.dk/bajg20.htm – tilgået Februar 2024. Se også Niels Jørgen Jensen i dette nummer af *NNUM*), at 20A, med indskriften *CRISTOFER REX DACIE*, skulle være fra før unionssamlingen i 1442, og 20B, med indskriften *CRISTOF REX D S N* (= *Cristofer Rex Dacie Svecie Norwegie*), efter. Det giver naturligvis også mening rent logisk, men passer dog ikke helt med Fritze Lindahls datering af Christoffers udmøntning af korshvide til

ca. 1444-1448 (Lindahl 1955, side 86). Denne datering bygger på, at den skånske mønt bevisligt stadig lå i Lund i starten af Christoffers regeringstid, idet der findes en søsling i Christoffers navn og med Lund angivet som møntsted, og det først sker i 1444, at de historiske kilder nævner en møntmester i Malmø (Lindahl 1955, side 85).

Uanset hvornår udmøntningen blev påbegyndt, synes bagsideinskriftionerne dog at antyde, at Galster 20A må være ældre end 20B. 20A lyder således MONE | TA M | ALMO | IENS (= *Moneta Malmoiens*), hvorimod 20B, samt alle de efterfølgende korshvide til og med Hans,

Figur 1: Galster 23A, B, C og D (stregtegningerne er kopieret fra "Beskrivelsen 1791", mens fotografierne repræsenterer et typisk eksemplar af hver variant, privatsamling).

Ca. 200%

er reduceret til MON | MAL | MOI | ENS. Christian I var ikke unionskonge allerede fra 1448, det blev han først fra 1457, så han har naturligvis ikke kunne titulere sig som *Rex Dacie Svecie Norwegie* til at starte med, men derimod kun *Rex Dacie*. Det virker derfor meget naturligt, at Christians første type endte med at hedde *REX D*, i henhold til hypotesen. Tilsvarende er kong Hans tituleret som *D G R DACIE* (= *Dei Gratia Rex Dacie*) på alle korshvide fra Malmø (se figur 3), hvilket igen virker som en mere naturlig overgang fra *D G R D*, frem for *DEI G R D*.

Det betyder altså, at udviklingen af kongernes (Christoffer, Christian og Hans) titler henover de forskellige korshvide bliver således:

- Galster 20A: REX DACIE
- Galster 20B: REX D S N
- Galster 23B: REX D
- Galster 23A: R D
- Galster 23D: DEI G R D
- Galster 23C: D G R D
- Galster 31: D G R DACIE

Det ser jo umiddelbart meget logisk ud, og understøtter således hypotesen. Det er interessant, at selvom Christian som nævnt også bliver unionskonge, vælger han aldrig at benytte titlen *REX D S N*, som både Christoffer af Bayern og Erik af Pommern har gjort før ham. Det samme gælder dog også for Hans, hvor unionstitlen heller ikke ses på Malmø-hviden.

Skattefundene kan som nævnt ikke umiddelbart kan bruges til, at sige noget konklusivt omkring kronologien. En gennemgang af alle skattefund fra perioden cirka 1444-1530 i DMS (Jensen et al. 1992 nr. 278-311), viste at der i de langt fleste tilfælde kun refereres til Galster 23, og ikke en videre opdeling i de fire varianter. Faktisk var der kun fem tilfælde, hvor Galster 23 blev opdelt i antal på variant niveau (se tabel 1). Det er meget sandsynligt, at en gennemgang af bevarende mønter, fund-protokoller og originale publikationer ville kunne oplyse den præcise fordeling af de fire varianter, henover væsentligt flere

Figur 2: Galster 20A og B (stregtegningerne er kopieret fra "Beskrivelsen 1791", mens fotografierne repræsenterer et typisk eksemplar af hver variant, privatsamling).

Ca. 200%

skattefund. Desværre var en gennemgang som denne ikke muligt for undertegnede forfatter.

For DMS 286 og 290 er antallet af varianter så ens, at de ikke kan bruges i en dateringssammenhæng. Mere interessant er DMS 283, fra Sankt Nicolai kirke i København, der indeholdte 2, 3, 21 og 3 stk, af henholdsvis 23A, B, C og D, og derudover kun yderligere 3 stk Galster 20 (ikke nærmere bestemte) hvide fra Christoffer af Bayerns regeringstid (1440-1448). Idet alle fire typer er repræsenteret, men ingen typer fra enten rigsrådet (1481-1483) eller Hans (1483-1513), er denne skat sandsynligvis nedlagt i slutningen af Christians regeringstid. Den gængse antagelse bag en skattefunds-baseret datering er, at de yngste mønter er repræsenteret i det højeste antal. En antagelse der sandsynligvis også er korrekt i langt de fleste tilfælde. Tre af varianterne ses igen med så ens et antal, at det desværre ikke giver mening af adskille disse, men Galster 23C fremstår derimod nu som et bud på den yngste variant. Dette passer således godt overens med ovenstående hypotese.

DMS 284, fra Vålse, er en tilsvarende interessant skat, på trods af, at den kun indeholdte fem mønter; 1 x Galster 20 (Christoffer af Bayern) og 4 x 23B. Det er desværre et for lille antal mønter at konkludere ud fra, men grundet den ene mønt fra Christoffer af Bayern kan man jo spekulere i, at skatten er fra tidligt i Christians regeringstid og Galster 23B derved er den første variant. Dette passer igen fuldt overens med hypotesen. Det samme kunne måske siges om DMS 279, der indeholdte 5 x 23D, sammen med 3 skillinger fra rigsrådet 1448 (Galster 21) og 35 tyske mønter. Dette fund blev fremhævet af Eriksson, som argument for hendes kronologiske ordning, med Galster 23D som den ældste variant (Eriksson 2017, side 8). Dateringen af de tyske mønter, primært hulpenninge fra Mecklenburg, er desværre ikke specificeret, så hvorvidt de fem korshvide er skattens yngste mønter vides ikke. Der er dog ikke tvivl om, at de 35 tyske mønter, samt de danske skillinger fra før Christians regeringstid, med

Figur 3: Galster 31 (stregtegningen er kopieret fra "Beskrivelsen 1791", mens fotografiet repræsenterer et typisk eksemplar, privatsamling).

Ca. 200%

Tabel 1: Oversigt over skattefund, hvor Galster 23 er opgjort på variantniveau. Rækkefølgen på varianterne er ændret i henhold til artiklens hypotese.

DMS	Fundsted	Datering	G23 B	G23 A	G23 D	G23 C	Danske mønter i alt
279	Odden kirkegård, V.Sj.	Efter ca.1450-60	-	-	5	-	9 (+35 udenlandske)
283	St. Nicolai kirke, Kbh.	ca.1465-81	5	2	3	21	34
284	Vålse, Storstrøms amt	ca.1448-81	4	-	-	-	5
286	Billum kirke, Ribe amt	Efter 1498	1	-	-	1	16 (+2 udenlandske)
290	Dalby kirkegård, Fyns amt	Efter 1498	5	4	6	6	68
308	Asses (III), Fyns amt	Efter 1526	128	53	82	191	1548
N/A	Magleby, Møn	Ca. 1535	11	9	13	29	669

datidens øjne må have været betragtet som “bedre” mønter (højere sølvindhold) end Christians underlødige korshvide. Skatten kunne således sagtens være en samling af “bedre” mønter, inklusiv nogle nærværende korshvide, nedlagt på et hvilket som helst tidspunkt i Christians regeringstid.

Afslutningsvis kan det summeres således, at ud af de fem skattefund kan to ikke rigtig bruges til noget i denne sammenhæng, to stemmer fuldt overens med hypotesen, og kun et enkelt passer ikke. Det sidstnævnte skattefund kan dog måske forklares ud fra den usædvanlige typesammensætning.

I forbindelse med udarbejdelsen af denne artikel, lykkedes det at finde frem til variantfordelingen af yderligere to skattefund. Assensfundet er i DMS (Jensen et al. 1992 nr. 308) blot gengivet som 467 stykker Galster 23, men i den originale fundbeskrivelse kan det ses, at der var 53, 128, 191 og 82 eksemplarer af henholdsvis 23A, B, C og D (Galster 1929, side 224-225).

Derefter er der skatten fra Magleby, fundet efter DMS blev udgivet, der ifølge den originale beskrivelse indeholdt 67 eksemplarer af Galster 23 (Märcher 2015, side 173). Heldigvis er samtlige mønter fotograferet og gengivet online i Nationalmuseets Samlinger, så samtlige 67 eksemplarer kunne derfor visuelt undersøges, og 62 af disse kunne identificeres. Den endelige fordeling af de 67 eksemplarer i skatten var 9, 11, 29 og 13 (+5 uidentificeret) for henholdsvis Galster 23A, B, C og D. Begge disse to skattefund ligner altså det ovenstående skattefund fra Sankt Nicolai Kirke, da de indeholdte alle fire varianter og med netop Galster 23C overrepræsenteret. Der er således tre uafhængige skattefund der støtter Galster 23C som værende den yngste variant. Man kan håbe, at denne artikel kan inspirere til, at fremtidige skattefund indeholdende eksemplarer af Galster 23 beskrives ned på variantniveau, og således hjælpe til at enten af- eller bekræfte den fremlagte hypotese. Denne analyse er påklageligvis begrænset ved kun at have undersøgt det danske materiale. En gennemgang af det skånske fundmateriale fra perioden sandsynligvis kunne have bidraget med mere data til denne analyse.

Diskussion

I det ovenstående er der nu blevet foreslået, en naturlig rækkefølge for de fire varianter af typen Galster 23. Endnu mere interessant ville det dog være, at kunne tidsbestemme dem nærmere. Der er desværre ingen konkrete historiske optegnelser der kan hjælpe med dette, men det er dog stadig muligt at spekulere i. Vi ved hvem der fungerede som møntmestre i Malmø under Christian I's regeringstid, nemlig Hans Myndel og Henrik Dringenberg [Haugberg 1886, side 187], og ifølge Jørgen Steen Jensen sker skiftet mellem dem i 1455 (Jensen 1991). Det vil sige, at Hans Myndel var møntmester de første 8 år, mens Henrik Dringenberg de sidste 25.

Undersøger man variantfordelingen i Schou, ses det som tidligere nævnt, at der er ikke mindre end 99 numre over typen Galster 23 (Schou 1926). Disse 99 numre fordeler sig med 15, 24, 30 og 30 af henholdsvis 23A, B, C og D. Tager man helt ukritisk denne fordeling som udtryk for udmøntningstiden, hvilken man kan være nødsaget til af mangel på bedre, finder man at varianterne A, B, C og D skulle have være udmøntet i henholdsvis 5, 8, 10 og 10 år (ud fra den grove antagelse, at 99 numre over i alt 33 år, lig med Christians regerings-

Figur 4: Samtidig forfalskning af varianten Galster 23B, privatsamling.

Ca. 200%

tid, svarer til 3 numre per år). Alternativt henholdsvis 13 og 20 år for de to overordnede titelvarianter *Rex Dacie* (23A + B) og *Dei Gratia Rex Dacie* (23C + D). Med de mange usikkerheder der er i at bruge Schous numre på denne måde, så er 13 og 20 ikke helt ved side af de 8 og 25 år der adskiller de to møntmestre. Det bliver altså pludselig en mulighed, at tilføjelsen af *Dei Gratia* i forsiddens inskription sker i forbindelse med, at Henrik Dringenberg overtager møntmesterembedet i Malmø i 1455. Indtil der findes nye informationer, eventuelt i form af nye skattefund eller stempelstudier, der bedre kan belyse de relative udmøntningsperioder, foreslås derfor følgende:

År 1448, Hans Myndel er møntmester i Malmø, og påbegynder produktionen af Christian I's kørshvide. Disse bærer inskriptionen *CRISTIERN REX D* (Galster 23B). Efter en årrække reduceres inskriptionen til *CRISTIERN R D* (Galster 23A). Omkring år 1455 bliver Henrik Dringenberg ny møntmester i Malmø, han fortsætter produktionen af kørshvide, men ændrer inskriptionen til *CRISTIERN DEI G R D* (Galster 23D). Efter en årrække, eventuelt omkring halvvejs i løbet af de 25 år han besidder embedet, reduceres inskriptionen til *CRISTIERN D G R D* (Galster 23C), og forbliver således indtil produktionen ophører i 1481.

Afslutningsvis ses på figur 4 en sjov, samtidig forfalskning af en Christian I's kørshvid, erhvervet på VF-Auktion (auktion 3007, lot 28, januar 2023). Ud fra den del af indskriften der kan tydes, på trods af at være spejlvendt, viser at det drejer sig om den første variant, *REX D*, og den må således være fra tidligt i Christian I's regeringstid. At sådan en dårlig, og spejlet, forfalskning overhovedet er blevet fremstillet, kan vel kun forklares ved, at briller på dette tidspunkt ikke har været hvermandseje.

Litteratur

- Beskrivelsen 1791, *Beskrivelse over Danske Mynter og Medailler i den Kongelige Samling*, udgivet 1791.
- Eriksson, Sarah (2017), Haltanalyser av danska mynt 1448-1523. *Metalanalyser av mynt*, 2017:1.
- Lindahl, Fritze (1955), Danmarks mønter 1377-1448, *NNÅ*, side 73-92.
- Galster, Georg (1929), Assensfundet, *NFM* Bind XI nr. 15, side 223-232.
- Galster, Georg (1972), *Unionstidens Udmøntninger*.
- Hauberg, Peter (1886), Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377-1481. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, side 135-189.
- Jensen, Jørgen Steen (1991), Malmøs største skattefund – en hilsen fra møntmester Henrik Dringenberg? *NNUM*, side 104-105.
- Jensen et al. (1992), *Danmarks middelalderlige skattefund II*.
- Märcher, Michael (2015), Maglebyskatten, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2015, side 168-183.
- Märcher, Michael (2018), Kapitel 6: En ny start i en krisetid. *Denar til Daler*, side 354-425.
- Schou, Hans Henrik (1926), *Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814 og Danske Mønter 1815-1923*.